

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Кафедра кримінального права

Лабораторія «Інновації у сфері кримінальної юстиції»

Одеський осередок ВГО «Асоціація кримінального права України»

КОНСЕРВАТИВНО-ЛІБЕРАЛЬНІ ІДЕЇ ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

МАТЕРІАЛИ

Одеської науково-практичної конференції

24 листопада 2023 року

Видавництво
«Юридика»
2024

УДК 343.2/.7:340.123(477.74)(062.552)
К65

Відповідальний за випуск **Ю. Ю. Коломієць.**
Матеріали видано в авторській редакції.

Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права : матеріали Одеської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 лист. 2023 р.) / відп. ред. проф. Ю. Ю. Коломієць. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. – 252 с.

ISBN 978-617-8263-98-0

У збірнику матеріалів Одеської науково-практичної конференції «Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права» відображено консервативні і ліберальні ідеї професорсько-викладацького складу кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірантів, студентів, школярів, які цікавляться проблемами сучасного кримінального права України, а також практиків, готових до співробітництва з науковцями.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів, практиків, небайдужих до кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням.

УДК 343.2/.7:340.123(477.74)(062.552)

ISBN 978-617-8263-98-0

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2024

Березовська Наталя Леонідівна	
Біологічний критерій початку та закінчення життя	197
Горбачова Ірина Михайлівна	
Порушення трудових прав людини	205
Колодін Денис Олексійович	
Підкуп як кримінально-правова практика у виборчому процесі	211
Тимофєєва Лілія Юрійвна	
Виклики щодо реалізації принципів кримінального права України в умовах реформування	216
Агапова Каріна Вікторівна	
Характеристика особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у складі молодіжних угруповань	222
Радковська Ірина Сергіївна	
Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту за КК ФРН	227
Мустафаєва Анна Іванівна	
Кримінально-правова охорона ембріона в Україні	233
Нековаль Єгор Ігорович	
Кримінальна заборона посягань на виборчу систему: коротке порівняння вітчизняного та німецького досвіду	238
Рутковська Анастасія Русланівна	
Незаконне поводження зі зброєю та бойовими припасами в умовах російсько-української війни	243
Сидорець Вікторія Павлівна	
Судовий прецедент як джерело кримінального права	248
Момоток Микола Олександрович	
Кримінальне право у XXII столітті	251

Тимофєєва Лілія Юрїївна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
адвокат, медіатор

Наукова біографія

У 2013 р. поступила до аспірантури на кафедру кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія». 3 липня 2018 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Гуманістична парадигма кримінального права України» за спеціальністю: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право під науковим керівництвом д.ю.н., проф. судді ad hoc Європейського суду з прав людини В. О. Тулякова. Після захисту дисертації опублікувала індивідуальну монографію «Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України. Передмова В. О. Туляков. Харків : Право, 2020. 280 с.». У 2023 р. монографія посіла почесне 2-ге місце у конкурсі ім. Св. Володимира на краще науково-правниче видання.

Автор більше 120 наукових публікацій з кримінального права. Опубліковано 1 статтю, цитовану у Web of Science Core Collection (яка станом на 2023 рік має 2 цитування), 8 монографій (2 індивідуальні та 6 колективних), 27 статей у фахових виданнях України, 6 статей у міжнародних журналах англійською мовою, прийняла участь у більше ніж 120 конференціях.

20 травня 2021 р. одержала відзнаку Національного університету «Одеська юридична академія» за активну та плідну наукову діяльність та з нагоди відзначення Дня науки в Україні. 8 жовтня 2021 р. одержала відзнаку Одеської обласної організації Союзу юристів України за сумлінну і самовіддану працю, високі досягнення у професійній діяльності, вагомий особистий внесок у формування правової держави, зміцнення законності і правопорядку і з нагоди Дня юриста. У 2023 р. стала лауреатом Всеукраїнського конкурсу «Молодий правник року» у номінації «Молодий науковець» за підсумками наукової діяльності за 2021–2022 рр., Рада молодих юристів

України. У 2023 р. відзначена почесною грамотою за статтю у Конкурсі ім. В. Я. Тація; посіла почесне 3-тє місце у Всеукраїнському конкурсі творчих робіт у номінації «Рівні права та можливості жінок та чоловіків», Національне агентство України з питань державної служби.

Також Л. Ю. Тімофєєва є практикуючим адвокатом, Рада адвокатів Одеської обл. (з 2019 р.), практикуючим медіатором (з 2018 р.).

Наукові інтереси: принципи кримінального права, конституційні основи кримінального права, відновне правосуддя, практика Європейського суду з прав людини, євроінтеграційні тенденції кримінального права та ін.

ВИКЛИКИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ

Світ стоїть на порозі великих викликів, які окрім іншого вимагають реформування правової системи. Реформа не оминає і кримінальне право.

Принципи є фундаментом будь-якої галузі права, в тому числі кримінального права. Вони мають багато суто практичних аспектів, які залишаються поза увагою. Зокрема на підставі не відповідності принципам норми визнаються неконституційними КСУ (наприклад кримінально-правові норми щодо незаконного збагачення (ст. 369-2 КК), неправосудного рішення судді (ст. 375 КК), ВС та ЄСПЛ посилається на відповідні принципи для аргументації рішення у мотивувальній частині.

Окремі питання пов'язані з принципами кримінального права досліджували Д. О. Балобанова, Ю. В. Баулін, В. К. Грищук, Ю. Ю. Коломієць, М. І. Панов, Є. О. Письменський, Ю. А. Пономаренко, Н. А. Савінова, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, О. В. Харитонова, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський та інші вчені та науковці. Разом з тим, з 2014 року триває війна з боку російської федерації проти України. 24 лютого 2022 року відбулось повномасштабне вторгнення та розпочались активні бойові дії на всій території України. Отже, питання реалізації принципів кримінального права набуває нового змісту.

Будь-які сенси у житті людини мають реалізуватись із додержанням принципу людяності. Адже людяність є особливістю людини, яка відрізняє людину від тварин. На думку В. Франкла, здійснюючи сенс, людина реалізує сама себе. Здійснення сенсу завжди включає в себе прийняття рішення [4, с. 13]. У той же, час В. Франкл зазначає, що людина – це істота, яка завжди може сказати «ні» своїм пристрастям і яка не має завжди говорити їм «так».

Коли вона говорить їм «так», це відбувається завжди лише шляхом ідентифікації з ними [4, с. 15].

Війна є високою ціною, але вона показує чи готова людина переступити через «людські цінності» та вчинити кримінальне правопорушення. Чи готова вона продавати гуманітарну допомогу своїм співвітчизникам, чи готова виманювати гроші під виглядом волонтерської діяльності, коригувати вогонь ворога та передавати йому інформацію. Та як людина, суспільство в цілому, міжнародна спільнота можуть своїми діями реалізувати принципи та цінності, закладене в законодавство, зокрема європейське та міжнародне.

Принцип презумпції знання закону передбачає, що кожна людина має знати за що настає кримінальна відповідальність. Це одна з вимог «суспільного договору» (Ж. Ж. Руссо). За порушення «домовленостей» має невідворотно наставати відповідальність. Саме для цього були прийняті міжнародні договори, конвенції щодо захисту фундаментальних прав людини.

Поняття злочину та покарання умовно. Воно змінюється протягом часу. Основна ідея в тому, щоб перелік злочинів та покарань за них був чітко та однозначно сформульований в законодавстві. Кожен має мати змогу знати за, що в державі передбачено кримінальну відповідальність, розуміти сутність відповідних положень. *Принцип презумпції невинуватості* полягає не в тому, що людина має здогадуватись про те, що думав законодавець, приймаючи ту чи іншу норму, що він мав на увазі та причини її належного доведення до громадян через відповідні офіційні джерела. Законодавець має закріпити норму чітко та зрозуміло.

Притягатись до кримінальної відповідальності може тільки людина, яка вчинила кримінально-протиправне діяння, яке визначено як кримінальне правопорушення в кримінальному законі держави. Вона має чітко та однозначно знати про таку відповідальність. І якщо вже вчинила кримінальне правопорушення, то підлягати відповідальності у визначеному законом порядку. В сучасному кримінальному праві *принцип визначеності* є одним з основних його принципів. У ч. 2 ст. 7 Конвенції з захисту прав людини та основоположних свобод 1950 р. передбачено, що ця стаття не є перешкодою для судового покарання будь-якої особи за будь-яке діяння або за бездіяльність, які на час їх вчинення становили кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими країнами.

Принцип гуманізму виражається в тому, що людина, яка вчиняє злочин, в тому числі військовий, або злочин проти людяності все ще

людина з її правами та свободами [3]. Людина, яка переступила закон. Держава має відреагувати на діяння людини. Але таке «реагування» не має перетворюватись на злочин. Також ми сподіваємось її виправити тими засобами, які передбачені кримінальним законом. Це є метою покарання згідно до ст. 50 КК.

Жодна людина не має піддаватись катуванню, нелюдському чи такому що принижує честь та гідність поводження (ч. 3 ст. 50 КК). Катування та нелюдське поводження прямо заборонено ст. 3 Конвенції із захисту прав та основоположних свобод 1950 р. З цього принципу також витікають положення ст. 3 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р., згідно якої з особами, які не беруть активної участі у військових діях, зокрема з тими особами зі складу збройних сил, які склали зброю, а також тими, які припинили участь у військових діях у зв'язку з хворобою, пораненням, триманням під арештом чи з будь-якої іншої причини, поводяться за будь-яких обставин гуманно, без будь-якої дискримінації.

Учасники бойових дій в Україні мають суворо дотримуватися чинних норм міжнародного гуманітарного права. І хоча важко говорити про справедливість та доцільність війни та кровопролиття людей, але саме дотримання завчасно відомих правил та домовленостей ставить сторони в більш менш зрозумілі умови.

Окремо хотілося б зупинитись на положеннях проекту, які стосуються відображення принципу гуманізму. В статті, присвяченій принципу гуманізму зокрема відображено гуманний підхід щодо потерпілого, що безперечно підтримується¹ [2, 1.2.7]. Разом з тим, реалізація принципу гуманізму щодо суспільства в цілому та держави також є важливою.

Необхідно звертати увагу на відповідність принципам кожної норми кримінального закону. Тому слід окремо звернути увагу на положення статті 1.2.10. проекту КК щодо забезпечення відповідності принципам КК України, відповідно до якої проект Закону про внесення змін до КК розглядається ВР України за наявності висновку ПВСУ щодо його відповідності вимогам статей 1.2.1–1.2.9 КК [2]. Тобто зміни до законодавства мають відповідати принципам. З чим

¹ Згідно статті 1.2.7 проекту КК («Гуманізм»): 1. Цей Кодекс забезпечує визнання та дотримання прав, свобод і законних інтересів потерпілого, у тому числі права на реституцію та компенсацію. 2. Покарання та інші кримінально-правові засоби не мають на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність. 3. Здійснення прав особи, щодо якої застосовується цей Кодекс, не має шкодити правам потерпілого» [2].

цілком можна погодитись, адже це положення і відображає необхідність системного застосування принципів як в правотворчості, так і правозастосуванні, як в мирний, так і воєнний час.

Кожен принцип має бути підкріплений конкретним механізмом реалізації. Однак, часто мрії про «ідеальний закон» розбиваються реаліями практики. С. В. Максимов ще в 2012 році розглянув низку міфів щодо кримінального закону. Як зазначає автор, фактично злочинність і караність діяння, а також його кримінально-правові наслідки в найменшій мірі визначаються власне кримінальним законом. Якщо значне число кримінальних справ порушується і припиняється тільки за умови отримання правозастосувачем хабара, то злочинність і караність діянь в очах населення визначаються скоріше не законом, а правозастосувачем. Саме з цієї причини надії на те, що зміни в кримінальному законі підвищать рівень караності тої чи іншої суспільно небезпечної поведінки (наприклад, в економіці), позбавлені будь-якого сенсу [1]. Крім добре виписаної букви закону, необхідно також думати про практику застосування закону. Наразі практика застосування кримінального закону грубо розходиться з його положеннями. Зокрема, це стосується реалізації принципів. Наразі ми маємо прірву між текстом закону, практикою його застосування та реальними потребами людей.

Видається, що законотворець пропонуючи певний законопроект, голосуючи за нього не несе жодної відповідальності за його зміст. Все зводиться до суб'єктивного сприйняття. Ця робота не сприймається як «шкура на кону» (Н. Талеб). Законотворець нічим не ризикує.

Свавільне відношення до роботи породжує прийняття таких законів, породжує зловживання та безвідповідальність також у практиці правозастосування. Видається необхідним обговорити криміналізацію умисного не додержання принципів, закріплених в КК, що потягло за собою спричинення значної шкоди суспільним інтересам.

Звичайно, що це проблема не тільки, і не стільки тексту закону, але перш за все організації роботи правоохоронних органів та ін. заходи. Разом з тим, роботу кримінальної юстиції слід сприймати цілісно. Тому одночасно слід звертати увагу на необхідність реформування та приведення у відповідність не тільки кримінально-правового, а також кримінально-процесуального, пенітенціарного, адміністративного законодавства, а також думати про заходи профілактики.

Кримінальне законодавство, відповідне принципам має супроводжуватись практикою його застосування також відповідної принципам. Для цього необхідні системні зміни, зокрема у свідомості

кожної людини в частині відповідальності за те, що відбувається в її житті і на що вона може вплинути, а також у свідомості правозастосувачів в частині відповідальності за професійну діяльність, яку вони здійснюють, або злочинну бездіяльність. Зокрема, справи ЄСПЛ є показовими у цьому сенсі. Адже без терпіння та наполегливості людей, які пройшли всі національні інстанції для захисту свого права, їх просто не було б. Не було б розвитку прав людини, динамічного тлумачення Конвенції та ін.

Наявність права та закону є цінністю. Коли закон кодифікований, структурований, зрозумілий та чіткий людина може співставляти свою поведінку з цим законом. Якщо людина обирає вчинити злочин, вона робить це враховуючи усвідомлення протиправності такого діяння та наявності відповідного покарання або заходу кримінально-правового характеру за таке діяння. Основна ідея, сутність і цінність кримінального права полягає у захисті основних прав і встановленні справедливого покарання за їх порушення. Справедливе покарання має відповідати принципам кримінального права. Сенс кримінального права виражається через його принципи. Серед них – принципи гуманізму, законності, пропорційності, індивідуалізації та диференціації кримінальної відповідальності. Основна ідея існування принципів кримінального права в їх комплексній та збалансованій реалізації щодо суб'єктів кримінально-правових відносин. Ця вимога поширюється на рівень правотворчості і правозастосування, як в мирний, так і воєнний час.

Список використаних джерел

1. Максимов С. В. Уголовно-правовые мифы как элемент современной нормотворческой культуры. URL: <https://blog.pravo.ru/blog/3098.html>
2. Робочий проект Кримінального кодексу України станом на 14.10.2023 р. Сайт Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
3. Тимофеева Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України : монографія. Передмова В. О. Тулякова. Харків : Право, 2020. 280 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14053?show=full>
4. Frankl V. Man's Search For Meaning / Translator Ильзе Лаш. Ebury Press, 2008. 1946. 160 p.

Ключові слова: принципи кримінального права, нелюдське поводження, людяність, презумпція невинуватості.

Key words: principles of criminal law, inhuman treatment, humanity, presumption of innocence.